

## KATA SAPAAN DALAM BAHASA DUSUN DIALEK BUNDU

*JOYSON JOHN*  
*Ibu Pejabat Polis, Bukit Aman*  
[Jyson92@yahoo.com](mailto:Jyson92@yahoo.com)

*KARTINI ABD. WAHAB*  
*Universiti Kebangsaan Malaysia*  
[kartini@ukm.edu.my](mailto:kartini@ukm.edu.my)

### ABSTRAK

Masyarakat Dusun ialah suku kaum pribumi terbesar di Sabah yang terkenal dengan keunikan budaya dan kepelbagaian bahasa dan juga dialeknya. Sehubungan itu satu kajian dijalankan untuk meneliti kata sapaan yang terdapat dalam bahasa Dusun dialek Bundu. Objektif utama kajian ini adalah untuk mendeskripsikan bentuk kata sapaan dalam dialek Bundu yang digunakan dalam bahasa Dusun dialek Bundu dan menjelaskan faktor yang mempengaruhi pemilihan penggunaan kata sapaan dalam kalangan masyarakat ini. Data kajian diperolehi menerusi kajian lapangan yang dijalankan di kampung Lokos di daerah Tamparuli, Sabah. Kaedah pengumpulan data dilakukan menerusi temubual dan rakaman yang melibatkan lima orang informan lokal berdasarkan kriteria NORF/M. Hasil kajian mendapati bahawa terdapat beberapa bentuk kata sapaan yang digunakan dalam dialek ini, iaitu kata sapaan dalam hubungan kekeluargaan, kata sapaan berkaitan gelaran sosial, warisan, gelaran kurniaan dan kata sapaan berdasarkan status pekerjaan. Terdapat beberapa faktor yang dikenal pasti mempengaruhi penggunaan kata sapaan dalam masyarakat ini iaitu faktor umur, konteks formal atau tidak formal, status sosial, pekerjaan serta perbezaan jantina. Hasil kajian ini diharap dapat melestarikan khazanah kata sapaan dalam masyarakat peribumi di Sabah.

**Kata kunci:** bahasa Dusun; dialek Bundu; kata sapaan; masyarakat Dusun; Sabah

## ADDRESS SYSTEM IN THE BUNDU DUSUN DIALECT OF SABAH

### ABSTRACT

The Dusun community is the largest indigenous people in Sabah which is well-known for its unique culture and diversity of languages and dialects. In this regard, this study was conducted to examine the address system used in the Dusun dialect of Bundu. The main objective of this study is to describe the address terms in the Bundu dialect used among the Dusun community and to explain the factors that influenced the choice of address terms in this community. Data for this study were obtained through a fieldwork carried out in Lokos village located in Tamparuli district, Sabah. The data collection method was done through interviews and recordings which involved five local informants based on NORF/M criteria. The findings found that there are types of address

system used in this dialect, namely, address system for family relationships, social titles, inherited address system, granted titles and address system based on employment status. There are several factors that have been identified to influence the use of address terms in the society, such as age, formal or informal situation, social status, occupation and gender differences. The findings of this study is hoped to be able to preserve the address terms in the indigenous community in Sabah.

**Keywords:** Dusun language; Bundu dialect; address words; Dusun community; Sabah

## **PENGENALAN**

Bahasa ialah sebagai alat untuk berkomunikasi dan secara langsung memainkan peranan penting dalam menjamin hubungan sosial masyarakat. Manusia menyampaikan maksud atau pesanan menggunakan bahasa dan dengan bahasa itu jugalah kita saling memahami perkara yang disampaikan. Tanpa bahasa, sesebuah masyarakat itu sukar untuk berinteraksi dengan masyarakat lain. Justeru, bahasa sangat penting dalam sesebuah kehidupan. Antaranya ialah sebagai alat sapaan. Menurut Prasithrathsint dan Tingsbadh (dalam Mohammad Syawal Narawi & Nuraini Yusoff, 2014) kata sapaan atau kata panggilan ialah perkataan yang digunakan oleh seseorang untuk merujuk kepada orang yang disapa. Dengan kata lain, ia merupakan satu sistem yang digunakan oleh sesebuah masyarakat untuk menegur atau menyapa seseorang dan berfungsi sebagai penghubung secara langsung kepada pihak yang menyapa dengan pihak yang disapa.

Bahasa sebagai sebahagian daripada budaya membentuk identiti sebuah masyarakat. Melalui bahasa, adat resam dan kesenian dalam masyarakat dapat dikembangkan kepada generasi yang seterusnya (Petronella & Kartini, 2015). Menerusi bahasa juga kita dapat mengenal perilaku dan keperibadian masyarakat penuturnya. Demikian juga dalam masyarakat peribumi yang terdapat di Sabah iaitu masyarakat Dusun. Masyarakat Dusun membentuk satu pertiga daripada jumlah penduduk di Sabah khususnya di bahagian Pantai Barat negeri ini (Kitingan, 1982). Menurut Asmah (1991), masyarakat Dusun menuturkan bahasa Dusun yang tergolong dalam rumpun bahasa Austronesia (dalam Noraina Dani et. al. 2011). Masyarakat Dusun sangat mementingkan adab dan sopan, sama ada dalam bentuk perlakuan mahupun pengucapan. Umumnya masyarakat Dusun sudah terbiasa dengan bermacam-macam bentuk kata sapaan yang digunakan dalam aktiviti sosial sehari-hari. Sehubungan itu, satu kajian dijalankan ke atas salah satu dialek Dusun yang terdapat di Sabah, iaitu dialek Dusun Bundu yang dituturkan oleh masyarakat Dusun Bundu. Secara khusus, kajian ini bertujuan untuk mengenal pasti bentuk kata sapaan dan faktor pemilihan kata sapaan dalam dialek peribumi ini.

## **TINJAUAN LITERATUR**

Satu kajian yang berkaitan dengan kajian ini pernah dijalankan iaitu kajian kata ganti nama diri dalam bahasa Dusun yang melibatkan Dialek Bundu Liwan yang dikaji oleh Minah Sintian (2016). Kajian beliau bertajuk “Kata Ganti Nama Diri dalam Dialek Bundu Liwan”, dan memfokuskan aspek kata ganti nama diri pertama, kedua dan ketiga. Menurut beliau, dialek Bundu Liwan dikelompokkan dalam bahasa Dusun Tengah oleh Sarjana Barat. Menurutnya, hampir keseluruhan daerah di Sabah didiami oleh suku Bundu dan Liwan terutama di daerah Ranau, Tambunan, Tuaran, Tamparuli, Inanam, Menggatal, Keningau, Kota Belud dan Kota Marudu. Dalam banyak-banyak daerah yang didiami oleh suku ini, penggunaan ganti nama diri mempunyai persamaan yang amat jelas penggunaannya. Kajian beliau melibatkan dua buah

kampung di daerah Ranau iaitu, Kampung Bundu Tuhan dan Kampung Kokob Baru, iaitu kampung yang mempunyai penutur Bundu dan Liwan secara sama rata. Dalam huraian beliau tentang kata ganti nama diri dialek Bundu Liwan, beliau menjelaskan bahawa penutur dialek Bundu Liwan mempunyai pelbagai variasi yang jarang digunakan oleh generasi baharu contohnya, *daton*, *yuralo*, dan *diaralo*. Lazimnya penutur jati dialek Bundu menggunakan kata ganti nama diri *oku*, *yoho*, *doho*, *yato*, *yahai*, *kito*, *dato*, *dahai*, *took*, *ko*, *ia*, *nu*, *dia*, *kou*, *yokoyu*, *dokoyu*, *isio*, *yau*, *disio*, *dau*, *yolo*, dan *diolo* dalam perbualan seharian. Sementara itu, penutur dialek Liwan pula menggunakan *oku*, *yoku*, *dogo*, *ikoi*, *dagai*, *daton*, *yotokou*, *tokou*, *dotokou*, *ko*, *ika*, *nu*, *dikoyu*, *isio*, *yao*, *yalo*, *yatilo*, dan *diaralo*. Seseorang yang biasa mendengar ungkapan dalam kedua-dua dialek tersebut boleh mengenal pasti dialek individu penutur selanjutnya sama ada dialek Bundu atau dialek Liwan. Muna Afifah Mohd Zulkefli, Jama'ah Zakaria dan Nor Azuan Yaakob (2015), meneliti kata panggilan Masyarakat Bajau Tuaran di Sabah. Kajian tersebut lebih kepada mengkaji bentuk panggilan yang digunakan dalam masyarakat Bajau Tuaran mengikut keluarga asas, pertalian perkahwinan serta gelaran yang terdapat dalam masyarakat. Kajian ini juga menjelaskan tentang faktor yang mempengaruhi pemilihan bentuk panggilan dalam sistem panggilan masyarakat yang dikaji. Dalam sesebuah keluarga asas masyarakat Bajau Tuaran lazimnya terdiri daripada ibu, bapa dan anak-anak. Dalam keluarga asas wujud hubungan sosial yang menentukan pemilihan kata sapaan terhadap suami, isteri dan anak-anak. Menurut kajian ini, kata sapaan yang dipilih hendaklah sesuai dengan peranan, kedudukan dan umur dalam keluarga. Ibu bapa merupakan menjadi kedudukan lebih tinggi sementara anak-anak menjadi anggota generasi bawah. Anak-anak juga terdapat perbezaan pangkat mengikut susunan kelahiran atau umur melambangkan pertalian kekeluargaan.

Norliza Amin (1999), meneliti penggunaan ganti nama diri dalam Bahasa Iban. Kata ganti nama diri yang diberi perhatian dalam kajian beliau ialah melibatkan kata ganti nama pertama, kedua dan ketiga. Dalam kajian beliau juga, menjelaskan tentang kepenggunaan kata ganti nama diri dan panggilan dalam bahasa Iban dalam konteks sosiolinguistik. Semasa menjalankan kajian, beliau telah membuat rujukan lima buah artikel serta lapan jenis bahan bacaan yang berbeza. Bahan bacaan beliau, banyak berunsurkan cerita-cerita rakyat dan binatang yang diambil dalam novel yang ditulis dalam bahasa Iban. Hasil kajian beliau mendapati bahawa, bahasa Iban memiliki ganti nama diri yang hampir sama dengan bahasa Melayu. Hal ini disebabkan oleh kekerabatan bahasa Iban dan bahasa Melayu yang sangat dekat. Sumaiyah Menjamin (2017) meneliti bentuk-bentuk kata sapaan bahasa Melayu dalam dialek Satun di Selatan Thailand. Hasil kajian ini menunjukkan bahawa terdapat beberapa jenis kata sapaan yang digunakan dalam dialek ini. Antaranya kata sapaan yang banyak digunakan dalam dialek ini ialah kata sapaan yang berkaitan dengan hubungan hubungan kekerabatan keluarga, keagamaan dan rkmasyarakatan. Sebaliknya kajian Sumaiyah mendapati bahawa kata sapaan sangat kurang digunakan dalam bidang atau hal ehwal yang berkaitan pendidikan. Kata sapaan yang digunakan oleh masyarakat penutur dialek Melayu Satun ini juga dipengaruhi oleh unsur-unsur bahasa Thai dan bahasa Melayu. Selain itu, penggunaan bentuk-bentuk kata sapaan dalam dialek ini juga dipengaruhi oleh beberapa faktor sosial, khususnya umur, status sosial, tahap keakraban dan situasi.

## **METODOLOGI**

Kajian ini mengkaji tentang kata sapaan dalam dialek Dusun Bundu. Maka dengan itu pengkaji telah memilih lokasi kajian iaitu Kampung Lokos di daerah Tamparuli, Sabah, kerana kampung

ini termasuk dalam kawasan dialek Dusun Bundu dan masyarakatnya sebahagian besarnya menuturkan dialek Bundu. Walaupun masih terdapat banyak kawasan kajian yang lain yang mempunyai penutur dialek Bundu namun pengkaji memilih Kampung Lokos Tamparuli kerana disebabkan oleh beberapa faktor. Pertama, lokasi ini merupakan kawasan tempat membesar pengkaji. Oleh itu selok-belok kawasan kampung telah diketahui. Tambahan pula, pengkaji mudah untuk mendapatkan informan kerana telah mengenali kesemua penduduk di kampung tersebut. Berdasarkan kepada ketiga-tiga aspek tersebut, lokasi kajian yang dipilih adalah layak untuk dijadikan sebagai kawasan kajian dalam kajian ini. Hal ini kerana lokasi kajian adalah kawasan pedalaman yang mempunyai jarak iaitu 75 kilometer ke kawasan bandar terdekat iaitu bandar Tamparuli. Seterusnya lokasi kajian mengikut kepada sejarah dan asal-usul kampung, lokasi kajian sudah wujud pada 70 tahun yang lepas. Seterusnya, lokasi kajian hanya mempunyai 150 buah rumah sahaja dengan anggaran penduduk seramai 300 orang sahaja. Berdasarkan ketiga-tiga aspek ini, pengkaji memutuskan memilih kampung Lokos, Tamparuli ini sebagai lokasi kajian. Untuk mendapatkan data kajian, pengkaji menggunakan teknik temubual dan perakaman ke atas informan. Temubual dibuat secara tidak formal bagi membolehkan informan berinteraksi dengan lebih selesa.

### **BENTUK-BENTUK KATA SAPAAN DALAM BAHASA DUSUN DIALEK BUNDU**

Dialek Bundu, mempunyai beberapa bentuk kata sapaan yang diguna pakai dalam pertuturan seharian iaitu, kata sapaan dalam kekeluargaan, kata ganti nama diri, kata sapaan yang digunakan dalam kehidupan sosial masyarakat serta gelaran-gelaran yang terdapat dalam masyarakat Dusun. Dalam masyarakat Dusun Bundu kampung Lokos Tamparuli, terdapat beberapa bentuk kata sapaan yang dikenal pasti iaitu, bentuk kata sapaan dalam keluarga asas, bentuk kata sapaan dalam kaum kerabat daripada perkahwinan dan bentuk sapaan berdasarkan gelaran.

#### **Kata Sapaan dalam Keluarga Asas**

Komunikasi yang terjadi dalam keluarga melibatkan paling sedikit dua orang yang mempunyai sifat, nilai-nilai, pendapat, sikap, fikiran dan tingkah laku serta berbeza-beza (Saadiyah Maalip & Teo Kok Seong: 2019). Oleh itu penggunaan kata sapaan dalam hubungan kekeluargaan khususnya dalam keluarga asas, pastinya mempunyai bentuk yang tertentu. Dalam masyarakat Dusun Bundu di lokasi kajian, keluarga asas pada lazimnya terdiri daripada ibu, bapa dan anak-anak. Dalam sistem kekeluargaan asas, wujud hubungan sosial yang menentukan pemilih kata sapaan antara suami dan isteri, ibu bapa dan anak-anak. Kata sapaan yang dipilih hendaklah sesuai dengan peranan, kedudukan, dan umur dalam keluarga. Ibu bapa merupakan generasi atas yang mempunyai kedudukan yang lebih tinggi daripada anak-anak yang menjadi anggota generasi bawah. Perbincangan yang seterusnya akan mengupas bentuk-bentuk kata sapaan dalam dialek Bundu.

#### **(a) Kata Sapaan terhadap Ibu dan Bapa oleh Anak**

Menurut Kamus Dewan Edisi Keempat (2014), bapa merupakan panggilan orang tua sebagai tanda hormat kepadanya. Manakala menurut Kamus Pelajar Edisi Kedua (2016), “ibu” adalah panggilan

bagi orang yang melahirkan kita ataupun panggilan lebih hormat untuk wanita terutama yang sudah bersuami atau yang telah berumur. Dalam masyarakat Dusun Bundu, ibu bapa ialah orang yang dihormati dan mempunyai status paling tinggi dalam keluarga asas. Bagi anak, mereka tidak boleh sesekali memanggil kedua orang tua mereka dengan nama sebenar ataupun nama semaran. Oleh itu terdapat panggilan yang digunapakai bagi anak-anak menyebut orang tua mereka dengan lebih hormat. Begitu juga dalam bahasa-bahasa lain di seluruh dunia, mereka mempunyai panggilan bagi ibu dan bapa. Dalam masyarakat Dusun Bundu, panggilan yang lazim digunakan ialah *tama* bagi ibu dan *tapa* bagi bapa. Contohnya seperti dalam Jadual 1 di bawah.

JADUAL 1: Kata Sapaan Terhadap Ibu dan Bapa oleh Anak

Kata Sapaan	Contoh ayat dalam Bahasa Dusun Dialek Bundu	Bahasa Melayu	Bahasa Melayu
1. <i>tapa</i>	1. <i>Ii John Ngaran tapaku</i> 2. <i>Tapaku nopo nga sengulun memutanom</i> 3. <i>Louson eku apa'</i>	bapa	Bapaku bernama John. Bapaku seorang peladang.  Saya lapar 'yah'.
2. <i>tama</i>	1. <i>Tamaku nga sengulun memutanom</i> 2. <i>Yau tamaku</i> 3. <i>Siodop eku ama'</i>	ibu	Ibuku juga seorang pedang. Dia ibuku. Saya mengantuk mak.

Berdasarkan Jadual 1, apabila seorang anak memperkenalkan ibu bapanya kepada orang lain, contohnya iaitu *tapaku nopo sengulun memutanom*, sebutannya akan berubah sedikit ketika pihak anak memanggil ibu atau bapa sebagai contohnya iaitu *louson eku apa'*. Dalam masyarakat Dusun Bundu, penutur jati secara semulajadi akan menyebut **apa'** atau **ama'** memanggil orang tua mereka dan bukannya *louson eku tapa*. Hal ini kerana ayat tersebut akan berubah makna iaitu anak seolah-olah anak laparkan akan bapanya ataupun 'bapa' seolah-olah nama makanan yang mempunyai sebutan sama seperti 'bapa'. Oleh itu dalam masyarakat Dusun Bundu, panggilan bagi 'ibu' ialah *ama* dan 'bapa' ialah *apa*. Namun begitu panggilan terhadap ayah dan ibu akan berlainan apabila anak itu memperkenalkan atau membicarakan tentang ibu dan bapanya, iaitu *tama* dan *tapa*.

#### (b) Kata Sapaan oleh Ibu Bapa terhadap Anak

Dalam sistem panggilan kata sapaan terhadap anak-anak oleh ibu bapa pula, masyarakat Dusun Bundu di lokasi kajian didapati tidak mempunyai kata sapaan yang tetap untuk memanggil anak-anak. Kebiasaannya ibu bapa hanya memanggil anaknya dengan nama diri atau nama sebenar anak. Walau bagaimanapun keadaan akan berbeza apabila ibu atau ayah bercerita tentang anak mereka dengan orang lain. Selalunya masyarakat Dusun Bundu di lokasi kajian akan menyebut 'abang' sebagai *tabang*, 'kakak' sebagai *taka'* dan adik dipanggil *tadi'*. Dengan kata lain, dalam konteks kata sapaan oleh pihak ibu bapa terhadap anak-anak dalam masyarakat Dusun yang dikaji ini, mereka tidak mempunyai kata sapaan yang khusus kepada pihak anak.

(c) **Kata Sapaan dalam Kalangan Adik-Beradik**

Dalam masyarakat Dusun Bundu, mereka tidak mempunyai istilah khas untuk anak pertama, kedua, ketiga, keempat dan seterusnya, seperti yang terdapat dalam masyarakat Melayu dan suku kaum lain yang mempunyai istilah khusus untuk sapaan tersebut. Kata sapaan untuk anak pertama dan seterusnya hanya disebut dengan menggunakan nombor sahaja seperti *tanak kumoiso* (anak pertama), *tanak kumeduo* (anak kedua), *tanak ketelu* (anak ketiga) dan seterusnya. Menurut informan, penggunaan sistem nombor adalah lebih mudah disebut serta lebih ringkas. Sebaliknya pembahagian bentuk sapaan dalam kekeluargaan ini biasanya dibuat berdasarkan pembahagian status dalam keluarga. Istilah lazim dalam keluarga asas Dusun Bundu khususnya Kampung Lokos Tamparuli adalah seperti dalam Jadual 2 di bawah.

JADUAL 2: Pembahagian Generasi

Ahli Keluarga	Bahasa Melayu	Kata Sapaan dalam Bahasa Dusun Dialek Bundu
1. Bapa kandung	bapa	<i>tapa'</i> <i>apa'</i>
2. Ibu kandung	ibu	<i>tama'</i> <i>ama'</i>
3. Saudara kandung lelaki yang lebih tua	abang	<i>tabang</i> <i>tabangon</i> <i>bang</i> + nama
4. Saudara kandung perempuan yang lebih tua	kakak	<i>taka'</i> <i>takaen</i> <i>aka'</i> + nama
5. Saudara kandung perempuan dan lelaki yang lebih muda	adik	<i>tadi'</i> <i>todion</i> <i>adi'</i> + nama
6. Anak yang lahir dalam masa yang sama	kembar	<i>tapid</i> <i>miapid</i>

Berdasarkan Jadual 2, kata sapaan bagi *tabang*, *taka'* dan *tadi'* ini digunakan dalam perbualan seharian, iaitu apabila abang memanggil adiknya tidak kira lelaki atau perempuan mereka akan menyebut *adi'* + nama (lelaki/perempuan). *Adi'* dalam hal ini merujuk kepada lelaki dan perempuan tidak seperti *tabang* yang merujuk kepada lelaki yang lebih tua dan *taka'* merujuk kepada anak perempuan yang lebih tua. Panggilan bagi *tabang* dan *taka'* juga akan disusuli oleh nama mereka seperti *tadi'* juga, iaitu *abang* + nama, *aka'* + nama. Seterusnya ialah *tapid* yang bermaksud anak kembar, dalam bahasa Dusun. *Tapid* bermaksud pasangan, manakala *miapid* pula bermaksud berpasangan.

**Kata Sapaan terhadap Saudara-Mara**

Dalam masyarakat Dusun, saudara-mara merupakan ahli keluarga yang mempunyai hubungan darah yang terdekat yang boleh dikenal pasti dalam salasilah keluarga. Lazimnya saudara-mara bermula daripada nenek moyang sehinggalah ke anak cicit. Sepupu pula terbahagi kepada beberapa generasi iaitu sepupu pertama, kedua, ketiga dan keempat. Walaupun sepupu keempat

dikira agak jauh daripada pertalian persaudaraan namun masih dianggap saudara-mara yang mempunyai asal-usul pertalian darah yang sama.

Setiap generasi dalam lapisan kekeluargaan yang dianggap saudara-mara dalam masyarakat Dusun Bundu mempunyai panggilan kata sapaan tertentu bagi menentukan taraf dan kedudukan mereka dalam talian persaudaraan. Antaranya ialah *iodu-aki*, *todu*, *taki*, *kaaman*, *tinan*, *pinsan*, *tobpinai* dan sebagainya. Setiap kata sapaan tersebut mempunyai peranan tertentu yang menentukan kedudukan pangkat dalam keluarga. Jadual 3 yang berikut menunjukkan maksud dan fungsi kata sapaan dalam talian persaudaraan.

JADUAL 3: Kata Sapaan Terhadap Saudara-Mara

Kata Sapaan	Bahasa Melayu
1. <i>iodu-aki</i>	nenek moyang
2. <i>odu</i>	nenek
3. <i>taki</i>	datuk
4. <i>tamanon</i>	pakcik
5. <i>tinan</i>	maccik
6. <i>tobpinai</i>	saudara-mara

Dalam masyarakat Dusun, ahli keluarga yang mempunyai pangkat paling tinggi ialah *iodu-aki*, iaitu nenek moyang kepada cucu-cicit. Manakala *odu* pula bermaksud nenek kepada cucu dan juga sebaliknya *taki* yang bermaksud datuk atau atok. *Odu* dan *aki* dalam masyarakat Dusun adalah menggambarkan seorang yang berumur walaupun pada maksud sebenarnya *odu* dan *aki* ini dipanggil apabila mereka mempunyai cucu yang pertama, namun pada anggapan masyarakat Dusun walaupun seorang suami isteri tersebut belum mendapat cucu pertama tetapi apabila sudah mencapai umur yang uzur maka, masyarakat di loaksi kajian akan memanggil mereka *taki* dan *odu* asalkan mereka masih mempunyai talian persaudaraan yang dekat.

Seterusnya kata sapaan *tamanon* dan *tinan*, bermaksud pakcik dan maccik. *Tamanon* ialah anak lelaki kepada adik datuk ataupun atok. Namun *kaaman* juga digunakan untuk bapa saudara tidak kira sepupu pertama, kedua dan ketiga. Terdapat juga panggilan lain bagi pakcik, iaitu *gaman*, dan *kaaman* yang mempunyai maksud yang sama. Begitu juga sebaliknya dengan *tinan* yang merujuk kepada maccik. *Tinan* juga mempunyai panggilan lain yang mempunyai maksud yang sama iaitu *inan* dan *tinanon*. Perbezaan penggunaan kata panggilan ini dapat dilihat menerusi beberapa contoh ayat yang berikut:

1. *Ekuro-kuro kabar nu ei kaaman? Alaid ne amu nekerubah diya em esihat-sihat ko ie?*  
(Apa khabar ‘pakcik’? Sudah agak lama tidak berjumpa dan adakah kamu sihat?)
2. *Hombo pakayaan nu ei gaman,? Miagal do marau-arau temed.*  
(Nak ke mana ‘pakcik’? Seperti terburu-buru berjalan)
3. *Ie Dansun tamanon ku mantad hilo kampung sampaping.*  
(Dansun ialah ‘pakcik’ saya yang tinggal di kampung sebelah)
4. *Ongoyo gia ilo pais hudia dii tinan.*

(Tolong ambikan pisau di tempat makcik)

5. *Ii Katerina tinanon ku*  
(Katerina ialah ‘makcik’ saudaraku)
6. *Inan okuro-kuro kabarnu?*  
(‘Makcik’ apa khabar?)
7. *Kopisananngan kosuabon om tabi pibabasan tobpinai ku ngawi.*  
(Selamat pagi dan salam perdamaian, ‘saudaraku/saudara-saudari’ semua)

Contoh ayat (1), menggambarkan situasi seolah-olah seorang anak saudara bertanya khabar kepada pakciknya. Namun berdasarkan ayat tersebut dapat difahami bahawa orang yang disapa mempunyai pertalian persaudaraan yang agak jauh dan panggilan *kaaman* ini hanya bertujuan untuk menghormati orang tersebut. Ayat (2) juga sama seperti ayat (1), iaitu orang yang menegur *gaman* ini seolah-olah tidak begitu hormat akan orang yang disapa sebagai *gaman* tersebut. Manakala contoh ayat ke (3) pula, memperlihatkan bahawa panggilan *tamanon* tersebut menunjukkan si penyapa agak rapat dengan si penama yang disapanya. Sapaan dalam ayat (1) dan (2) seolah-olah hanya ingin menghormati hubungan mereka yang mempunyai pertalian persaudaraan yang agak jauh berbanding ayat (3) dan si penyapa tersebut mengaku bahawa penama yang disebut, ialah pakcikya sendiri yang berada di kampung sebelah.

Contoh ayat (4), (5) dan (6) yang mengandungi kata sapaan *tinan*, *tinanon* dan *inan* pula berbeza dengan kata sapaan *tamanon* sebelum ini. Hal ini kerana, *tinan*, *inan* dan *tinanon* tidak menggambarkan perbezaan talian persaudaraan yang jauh ataupun dekat. Ketiga-tiga kata sapaan tersebut boleh diguna pakai bagi merujuk kepada makcik saudara yang mempunyai talian persaudaraan yang dekat mahupun jauh. Seterusnya dalam contoh (7), *Tobpinai* merujuk kepada saudara-mara tidak kira saudara yang mempunyai hubungan persaudaraan yang dekat mahupun jauh. Dengan kata lain, *tobpinai* bermaksud “saudara dan saudari” yang bukannya hanya merujuk kepada pertalian keluarga sahaja, malah boleh digunakan untuk menyapa orang ramai terutamanya dalam ucapan tertentu di khalayak ramai. Sehubungan itu dalam masyarakat Dusun yang dikaji, pengkaji mendapati bahawa kata sapaan *tobpinai* juga merujuk kepada orang ramai yang hadir terutama dalam upacara keramaian seperti majlis perkahwinan dan keagamaan. Namun pada asasnya *tobpinai* ini merujuk kepada saudara-mara sahaja.

### **Kata Sapaan dalam Hubungan Perkahwinan**

Kata sapaan dalam perhubungan perkhawinan pula mempunyai banyak jenis panggilan bermula daripada ibu mertua, bapa mentua sehinggalah suami isteri. Dalam masyarakat Dusun di Kampung Lokos, Tamparuli, kata sapaan dalam hubungan perkahwinan sangat dititikberatkan. Ia menjadi asas adat-istiadat dalam sesebuah keluarga bagi mengekalkan kesejahteraan dalam anggota keluarga. Penggunaan kata sapaan yang betul dalam pertalian hubungan perkahwinan ini menunjukkan penutur sangat menghormati ibu mertua dan bapa mertua.



(a) **Panggilan Kata Sapaan dalam Kalangan Suami Isteri**

Pada masa kini terdapat pelbagai panggilan/kata sapaan dalam kalangan pasangan yang telah berkahwin. Dalam masyarakat Dusun di Kampung Lokos, Tamparuli juga, terdapat kata panggilannya yang tersendiri untuk merujuk kepada suami dan isteri iaitu, *sawo*, *koupusan*, *koginawaan* dan *karud*. Kata sapaan bagi suami isteri bagi masyarakat Dusun Bundu dapat dilihat penggunaannya seperti dalam Jadual 4 di bawah:

JADUAL 4: Kata Sapaan dalam Kalangan Suami Isteri

Kata Sapaan	Bahasa Melayu	Contoh ayat dalam Bahasa Dusun Dialek Bundu	Bahasa Melayu
1. <i>sawo</i>	suami/isteri	<i>Isio nopo nga sawoku.</i>	Dia ialah 'isteriku/suamiku'.
2. <i>koupusan/koginawaan</i>	sayang	<i>kaino mamananau ei koupusanku/koginawaanku</i>	Kita berjalan 'sayangku'.
3. <i>karud</i>	isteri	1. <i>Hilo id walai ii karudku.</i> 2. <i>Arud kaine dumuem.</i>	'Isteriku' berada di rumah. 'Sayang' jom makan.

Jadual 4 menunjukkan tiga jenis kata sapaan yang merujuk kepada suami isteri. Pertama ialah *sawo*, yang merujuk kepada suami isteri. Dalam bahasa Dusun Bundu, *sawo* merujuk kepada suami atau isteri, contohnya isteri menyebut *sawoku* dalam perbualan si isteri, ia merujuk kepada suaminya dan begitu juga sebaliknya apabila si suami menyebut *sawoku* dalam perbualannya, ia merujuk kepada isterinya. Penggunaan kata *sawo* ini ialah fleksibel bagi pengguna kedua-dua gender. Kata sapaan khas untuk suami tidak ada dalam bahasa Dusun dialek Bundu dan tidak seperti si isteri, yang boleh dipanggil *karud*. Namun begitu, kata sapaan *karud* ini sudah kurang digunakan oleh masyarakat masa kini kerana ciri-ciri istilah *karud* ini diambil daripada haiwan ternakan yang sedang bunting atau haiwan betina yang besar iaitu babi ternakan. Justeru, panggilan bagi *karud* merujuk kepada isteri, tidak begitu relevan dalam masyarakat Dusun kini kerana ia seolah-olah menyifatkan manusia dengan haiwan. Namun ada kalanya terdapat pengguna yang menggunakan istilah *karud* merujuk kepada isterinya sendiri dalam perbualan tertentu sahaja iaitu apabila istilah *karud* digunakan dalam situasi gurauan. Penggunaan *karud* ini digunakan apabila si suami menyapa isterinya di depan kawan-kawannya bagi menggambarkan isterinya sedang marah atau takut dimarahi isterinya.

Seterusnya, penggunaan kata *koupusan/koginawaan* merujuk kepada suami dan isteri yang tersayang. Pada asalnya, kata *koupusan/koginawan* ini diambil dari perkataan yang bermaksud 'sayang', namun ia telah dipraktikkan dalam perbualan seharian iaitu merujuk kepada suami dan isteri yang tersayang. Perkataan ini seolah-olah seperti *sawoku* yang merujuk kepada suami isteri. Namun begitu, *koupusan/koginawaan* ini merujuk kepada isteri atau suami yang disayangi sementara kata *sawo* hanya merujuk kepada suami dan isteri sahaja. Malah, *koupusan/koginawaan* ini juga sering digunakan oleh pasangan yang belum berkahwin untuk merujuk kepada panggilan "sayang" oleh seorang kekasih kepada pasangannya. Pada masa kini

juga penggunaan perkataan *koupusan/koginawaan* ini telah banyak diekspresikan dalam lagu-lagu Dusun tempatan di Sabah yang merujuk kepada “teman wanita” atau “teman lelaki”.

(b) **Kata Sapaan untuk Bapa Mertua dan Ibu Mertua**

Dalam masyarakat Dusun, khasnya di lokasi kajian, pengkaji mendapati bahawa penggunaan kata sapaan yang betul terutama untuk merujuk kepada ibu mertua dan bapa mertua sangat diberi perhatian. Hal ini kerana adat kampung menetapkan bahawa seseorang menantu perlu menghormati ibu dan bapa mertua seperti ibu bapanya sendiri. Bapa mertua dalam masyarakat Dusun dipanggil sebagai *tiwanon kusai* dan ibu mertua pula dipanggil sebagai *tiwanon tondu*. *Tiwanon* ini juga bukan sahaja merujuk kepada ibu bapa kepada perempuan yang dikahwini tetapi juga merujuk kepada adik beradik kepada bapa dan ibu perempuan atau lelaki yang dikahwini. *Tiwanon* dalam masyarakat Dusun juga dipanggil sebagai *giwan* yang membawa maksud yang sama iaitu ibu bapa mertua dan juga adik-beradik kepada ibu bapa mertua. Dalam hubungan perkahwinan ini juga terdapat banyak kata sapaan yang selalu digunakan iaitu panggilan bagi saudara-mara si perempuan atau si lelaki yang dikahwini. Antaranya ialah *tipagon*, *galong*, *gasi*, *biras* dan *boisan*. Kesemua jenis kata sapaan ini mempunyai fungsi menggantikan nama ahli-ahli keluarga orang yang dikahwini. Kesemua jenis kata sapaan dalam hubungan kekeluargaan perkahwinan ini dapat dilihat dalam Jadual 5 di bawah:

JADUAL 5: Kata Sapaan dalam Hubungan Perkahwinan

Kata Sapaan	Bahasa Melayu	Contoh Ayat dalam Bahasa Dusun Dialek Bundu	Bahasa Melayu
1. <i>tiwanon kusai</i>	bapa mertua	1. <i>Hombo ngoyon nu ei giwan</i> 2. <i>Hombo ngoyon nu ei apa?</i>	‘Pak mentua’ nak ke mana? ‘Bapa’ nak ke mana?
2. <i>iwanon tondu</i>	ibu mertua	1. <i>Hombo ngoyon nu ei giwan.</i> 2. <i>Hombo ngoyon nu ei ama?</i>	‘Mak mentua’ nak pergi mana? ‘Mak’ nak ke mana?
3. <i>pinotokin</i>	menantu lelaki	<i>Ilo kusai ii pinotokin dii tanak ku.</i>	Dialah menantu lelaki saya.
4. <i>pinoonggom</i>	menantu perempuan	<i>Ilo tondu dilo pinoonggom tanak ku.</i>	Dialah menantu perempuan saya.
5. <i>tipagon</i>	ipar	<i>Hombo pakayaan nu ipag?</i>	Nak ke mana ‘ipar’ ?
6. <i>galong</i>	ipar perempuan	<i>Megiambalut toko po ei galong.</i>	Kita bercerita sama-sama dahulu ‘ipar’(perempuan)
7. <i>gasi</i>	ipar	<i>Hombo pakayaan nu ei gasi?</i>	‘Ipar’(lelaki) nak ke mana?
8. <i>biras</i>	ipar (seiras) (isteri/suami kepada adik/abang isteri/suami kita)	<i>Nekeuli ko kampung ei iras?</i>	Ada balik kampung ‘iras’?

---

9. <i>boisan</i>	<i>panggilan oleh ibu bapa perempuan kepada ibu bapa lelaki dan begitu juga sebaliknya.</i>	<i>Isio ne begia ii boisan kuu dii, nakasawo ii tanak dau dii tanak tondu ku.</i>	Dia ialah 'bapa kepada lelaki/perempuan' yang telah mengahwini anak saya.
------------------	---	---	---

---

Berdasarkan Jadual 5 di atas, kata sapaan bagi bapa dan ibu mertua dibezakan oleh *tiwanon kusai* yang merujuk kepada lelaki dan *tiwanon tondu* merujuk kepada perempuan. Walau bagaimanapun apabila disebut sebagai tiwanon, maka kata sapaan tersebut merujuk kepada kedua-dua mertua tersebut. *Pinotokin* dan *pinoonggom* pula merujuk kepada menantu lelaki dan menantu perempuan, namun yang membezakan ialah *pinotokin* merujuk kepada lelaki manakala *pinoonggom* pula merujuk kepada perempuan.

Seterusnya, *tipagon*, *gasi* dan *galong* pula merujuk kepada adik/abang/ kakak ipar. *Tipagon* dan *gasi* mempunyai maksud yang sama iaitu merujuk kepada adik/abang ipar lelaki dan *galong* hanya merujuk kepada adik/kakak ipar perempuan sahaja. Dalam masyarakat Dusun khususnya di Kampung Lokos, Tamparuli, kata sapaan bagi adik/abang/kakak ipar adalah hanya biasa menggunakan *tipagon* dan *galong* sahaja. Namun kadang-kala penggunaan kata sapaan *gasi* juga turut digunakan walaupun tidak sekerap *tipagon* dan *galong*. Kata sapaan *biras* merujuk kepada isteri/suami kepada adik/abang isteri/suami yang juga dipanggil abang ipar. Walaupun bagaimanapun, masyarakat yang dikaji hanya memanggilnya dengan kata *biras* sahaja. Kata sapaan yang terakhir yang berkaitan dengan hubungan perkahwinan ialah *boisan*. *Boisan* merujuk kepada panggilan oleh ibu bapa perempuan kepada ibu bapa lelaki dan begitu juga sebaliknya.

### Kata Sapaan Berkaitan Gelaran

Gelaran biasanya digunakan dalam situasi rasmi dan tidak rasmi. Dalam keadaan rasmi, penggunaan gelaran menunjukkan orang yang disapa itu adalah berpengaruh dan berkedudukan tinggi. Dengan itu gelaran dapat didefinisikan sebagai tambahan kepada nama yang menunjukkan tanda penghargaan atau penghormatan yang dianugerahkan kepada seorang atas jasa baktinya, kedudukan jawatan, keturunan bangsawan dan sebagainya. Namun gelaran bukannya keseluruhan berkait kepada penghormatan atau anugerah yang dia miliki tetapi terdapat juga gelaran yang diberikan atas ciri-ciri orang tersebut. Gelaran secara tidak langsung Gelaran dalam masyarakat Dusun Bundu Kampung Lokos, Tamparuli terdiri daripada gelaran sosial, gelaaran warisan, gelaran kurnian iktisas, gelaran adat istiadat dan pacara keagamaan.

#### (a) Gelaran Sosial

Gelaran pergaulan ataupun gelaran sosial, ialah gelaran yang digunakan bagi menunjukkan adanya sekatan sosial tertentu sama ada sekatan pangkat dalam pekerjaan, kedudukan sosial, ataupun sekatan disebabkan pihak penyapa tidak begitu rapat dengan yang pihak yang disapa. Gelaran sosial adalah gelaran yang digunapakai dalam pergaulan secara langsung semasa proses interaksi berlaku dalam sesebuah komuniti. Gelaran sosial dalam masyarakat Dusun Bundu Lokos, Tamparuli digunakan secara umum dalam penggunaan seharian terutamanya apabila berurusan dengan pihak lain yang tidak dikenali. Antaranya ialah *obpinai* dan *ambalut*. Gelaran sosial ini biasanya digunakan oleh semua golongan termasuk golongan pemerintah. Menurut

Asmah Omar (2009), gelaran pergaulan biasanya digunakan dalam pergaulan seharian yang ditujukan kepada orang yang tidak memiliki hubungan kekerabatan. Gelaran pergaulan dalam masyarakat Dusun Bundu selalunya berlaku dalam urusan jual beli, meminta pertolongan ataupun pertanyaan sesuatu kepada orang yang tidak kita kenali. Antara contoh penggunaan gelaran pergaulan dalam bahasa Dusun dialek Bundu dapat dilihat menerusi contoh yang berikut:

1. Bah *tobpinai* amu ko momoli do rapaon?  
(Saudara kamu tidak mahu beli sayur?)
2. *Ambalut* ekuro –kuro kabar?  
(kawan, apa khabar?)

Contoh ayat (1) iaitu *tobpinai* merujuk kepada saudara, tetapi dalam masyarakat Dusun Bundu, *tobpinai* juga digunakan untuk menyapa atau dijadikan gelaran pergaulan kepada orang yang kita tidak kenali ataupun kurang rapat. Hal ini kerana masyarakat Dusun sangat menghormati orang yang akan berurusan dengan mereka. Contoh (2) pula ialah gelaran bagi orang yang pernah dikenali namun telah lama tidak bertemu dan apabila bertemu Kembali. Justeru kata sapaan yang digunakan untuk memulakan perbualan selalunya dimulai dengan panggilan *ambalut*. Penggunaan kata *ambalut* juga ditujukan kepada rakan yang tidak begitu rapat atau akrab, dengan tujuan untuk menjaga kesopanan hubungan. Dengan kata lain, apabila ingin bertegur sapa dengan rakan atau kenalan yang tidak terlalu rapat hubungan, kata sapaan *ambalut* akan digunakan untuk menunjukkan rasa hormat atau sopan.

#### (b) Gelaran Warisan

Gelaran warisan merupakan gelaran yang dipusakai dari satu generasi ke generasi yang seterusnya (Amat Juhari Moain, 1989). Berdasarkan Kamus Dewan Edisi Keempat (2014), gelaran warisan ialah sesuatu yang diwarisi, nama yang diturunkan secara turun temurun dan juga peninggalan nenek moyang. Dengan kata lain, gelaran warisan bermaksud gelaran yang diturunkan kepada generasi baharu oleh nenek moyang yang terdahulu. Dalam masyarakat Dusun Bundu yang dikaji, pengkaji mendapati terdapat beberapa gelaran yang telah diwariskan kepada generasi hari ini yang masih diguna pakai untuk menyapa seseorang dalam masyarakat Dusun Bundu. Antaranya *kusai* yang merujuk kepada lelaki dan *tondu* yang merujuk kepada perempuan. Namun terdapat panggilan *kusai* dan *todu* ini bagi lelaki dan perempuan yang sudah meningkat remaja dan masih belum mempunyai isteri atau suami iaitu, *tanak wagu* yang merujuk kepada jejaka dan *sumandak* pula merujuk kepada gadis. Dalam masyarakat Dusun juga terdapat gelaran bagi bayi yang baru lahir iaitu *buragang*. Nama gelaran *buragang*, menurut masyarakat Dusun di lokasi kajian diambil daripada warna bayi tersebut yang masih merah dan warna merah dalam masyarakat Dusun ialah *aragang*. Namun setelah umur bayi tersebut meningkat sehingga ia boleh merangkak, maka panggilan bagi bayi tersebut akan bertukar menjadi *poyo*’ atau *oyo*. Gelaran ini selalunya digunapakai oleh setiap masyarakat apabila memanggil seorang kanak-kanak yang berumur satu tahun sehinggalah umur lima tahun.

(c) **Gelaran Kurniaan Ikhtisas**

Gelaran kurniaan menurut Asmah Hj. Omar (1985) ialah gelaran yang dianugerahkan oleh kerajaan atau pemerintah dan gelaran yang diperoleh seseorang kerana kejayaannya dalam bidang akademik atau ikhtisas. Selalunya gelaran ini dibahagikan kepada tiga kategori iaitu, gelaran akademik, gelaran pekerjaan, dan gelaran keagamaan serta adat istiadat. Contoh gelaran akademik adalah seperti Profesor dan Doktor. Namun begitu, dalam masyarakat Dusun Bundu Lokos, Tamparuli gelaran ini jarang digunakan kerana masyarakat di lokasi kajian lebih senang menggunakan kata ganti diri kedua. Gelaran pekerjaan yang terdapat dalam bahasa Dusun Bundu adalah gelaran yang berkaitan pekerjaan dan lazimnya dalam bahasa Melayu seperti *cikgu*, *doktor*, *inspektor* dan sebagainya. Selain itu terdapat juga kata sapaan bagi gelaran keagamaan dan adat istiadat seperti *bisop*, *pado*, *sister*, *kategis* dan *memuruan kampung* atau *ketua kampung*. Dalam masyarakat Dusun Bundu yang dikaji yang majoriti penduduknya beragama kristian, terdapat beberapa panggilan yang berkaitan dengan pemimpin gereja antaranya *bisop*. *Bisop* merupakan panggilan kepada seseorang yang mempunyai pangkat tertinggi dalam gereja dan kurniaan tersebut diberi oleh institusi dalam agama Kristian Katolik. Seterusnya *pado* yang juga pangkat kurniaan gereja katolik yang menjadi ketua dalam sesebuah paroki (daerah-daerah gereja). Dalam keagamaan juga terdapat panggilan iaitu *sister*, iaitu panggilan bagi seorang pembantu perempuan di gereja dan pusat-pusat keagamaan. Dan yang terakhir ialah *kategis* iaitu petugas bagi gereja-gereja kecil di setiap kampung. Bagi orang yang mengurus dan melaksanakan adat dan istiadat di lokasi kajian pula, terdapat seorang yang dipanggil sebagai *ketua kampung* atau dalam bahasa Dusunnya *Momuruan kampung*. Dalam hal, dan pengurusan adat istiadat seperti pertunangan dan perkahwinan serta undang-undang kampung diurus oleh ketua kampung. Oleh itu, dalam masyarakat Dusun Bundu, terdapat gelaran kurniaan ikhtisas iaitu *memuruan kampung* yang mewakili setiap lapisan masyarakat kampung tersebut yang terlibat menguruskan hal ehwal adat istiadat.

### **FAKTOR YANG MEMPENGARUHI PEMILIHAN KATA SAPAAN**

Bahagian ini akan menjelaskan faktor-faktor pemilihan bentuk kata sapaan dalam bahasa Dusun dialek Bundu, yang digunakan dalam pertuturan seharian oleh masyarakat Dusun Bundu di Kampung Lokos, Tamparuli. Antara faktor utama yang mempengaruhi pemilihan bentuk kata sapaan iaitu, faktor umur, konteks sama ada dalam situasi formal mahupun tidak formal dan perbezaan jantina. Beberapa faktor tersebut merupakan penyumbang utama kepada pemilihan penggunaan bentuk kata sapaan yang digunakan dalam bahasa peribumi ini.

Dalam masyarakat Dusun Bundu, orang yang lebih muda harus memanggil seseorang yang lebih tua dengan kata sapaan yang berbeza berbanding dengan kata sapaan yang digunakan oleh mana-mana orang yang sebaya dengan pihak yang disapa. Dalam sistem kekeluargaan masyarakat Dusun Bundu di lokasi kajian, pengkaji mendapati bahawa umur memainkan peranan yang sangat penting dalam menentukan pangkat dalam hubungan sosial kekeluargaan. Sebagai contoh, wujudnya panggilan *taki* dan *odu*, menjelaskan kewujudan pihak yang lebih tua. *Taki* dan *odu* dalam masyarakat kajian ialah golongan yang paling lama hidup dan mereka merupakan golongan yang sangat dihormati terutamanya oleh golongan orang muda. Dalam hubungan keluarga masyarakat Dusun yang dikaji, kedua-dua panggilan ini mewakili antara pangkat yang

tertinggi yang bukan sahaja dalam hubungan kekeluargaan malah dalam kalangan masyarakat di sekitar lokasi kajian juga. Begitu juga, dengan peranan *tapa* dan *tama*, yang antaranya golongan tertinggi dalam sesebuah keluarga. Anak-anak dari golongan bawah harus memanggil ibu bapa mereka sebagai *tapa* dan *tama*. Anak-anak tidak boleh memanggil ibu bapa dengan nama atau nama samaran lainnya. Dalam hubungan adik beradik pula, terdapat tiga jenis kata sapaan yang menentukan tahap umur, iaitu *tabang*, *taka'* dan *tadi'*. Ketiga-tiga kata sapaan ini, merujuk kepada abang, kakak dan adik. Seterusnya panggilan kepada bayi ialah *buragang*, sementara bagi anak yang berumur setahun ke atas mereka dipanggil sebagai *poyo*. Justeru dapat dikatakan bahawa faktor umur dalam masyarakat Dusun Bundu sangat berperanan penting dalam menentukan jenis kata sapaan yang digunakan, terutamanya dalam institusi kekeluargaan.

Menurut Awang Sariyan (2007), sistem sapaan ialah kaedah yang digunakan oleh masyarakat atau bangsa semasa menyapa seseorang sama ada dalam konteks yang rasmi mahupun tidak rasmi. Dalam masyarakat Dusun yang dikaji, sistem sapaan memainkan peranan penting sebagai penghubung langsung antara pihak yang menyapa dengan pihak yang disapa. Bentuk sapaan yang berbeza menjadi unsur wacana yang penting dalam berbagai-bagai komunikasi dan harus digunakan dengan sesuai berdasarkan budaya sesuatu masyarakat atau oleh pihak yang diberi wibawa menentukannya. Hasil daripada pemerhatian dan maklumat daripada informan, kata sapaan yang digunakan dalam aktiviti seperti pesta Kaamatan (Pesta Menuai), majlis pertunangan dan majlis perkahwinan adalah berbeza dengan kata sapaan yang digunakan dalam aktiviti yang tidak formal. Terdapat juga aktiviti bulanan di lokasi kajian iaitu mesyuarat bulanan yang membincangkan hal-hal berkaitan kemajuan kampung yang juga dianggap sebagai aktiviti formal. Oleh yang demikian, kata sapaan yang digunakan adalah jenis formal dalam aktiviti tertentu sahaja. Dalam situasi misalnya majlis pertunangan dan majlis perkahwinan, terdapat kata sapaan khas yang lazimnya digunakan untuk menyapa ketua kampung serta ahli keluarga yang meraikan majlis tersebut. Pengacara majlis lazimnya akan memanggil ketua kampung untuk memberi pengesahan kepada kedua-dua pasangan yang mereka sudah sah berkahwin dalam upacara adat perkahwinan kampung. Dalam upacara ini, panggilan bagi ketua kampung dalam upacara adat perkahwinan ialah *molohingon do tadat*. Lazimnya, penggunaan kata sapaan ini berlaku apabila pengacara majlis menjemput ketua kampung untuk memberi pengesahan dan menguruskan upacara majlis ini. Antara contoh pembuka bicara dalam adat perkahwinan masyarakat Dusun yang dikaji ialah:

*Kopisangan kosuabon tobpinai ku ngawi, montok do kotilombus iti tadat do pisasawaan do pasangan tumunang do baino, lohohon toko ii molohingon do tadat do hiti kampung selaku ketua kampung hiti kampung Lokos.*

(Selamat pagi saudara sekalian, untuk meneruskan adat perkahwinan untuk pasangan yang akan bertunang pada hari ini, kita memanggil pemegang adat selaku ketua kampung di kampung Lokos)

Berdasarkan contoh ayat di atas, kata sapaan bagi ketua kampung merujuk kepada *molohingon do tadat*, iaitu orang yang berhak memberi pengesahan dalam majlis tersebut. Kata sapaan ini hanya digunakan dalam majlis pertunangan dan perkahwinan sahaja. Begitu juga apabila pengacara majlis memberi peluang kepada ketua kampung untuk memberi kata-kata ucapan sebelum mengesahkan sebuah majlis perkahwinan.

Akhir sekali ialah faktor perbezaan gender atau jantina. Sebagaimana kebanyakan masyarakat yang lain misalnya masyarakat Melayu, penggunaan dan pemilihan kata sapaan

kekeluargaan dalam masyarakat Dusun Bundu dipengaruhi oleh faktor perbezaan gender atau jantina. Sebagai contoh kata sapaan *tabang* dalam dialek Bundu hanya boleh digunakan untuk menyapa atau merujuk kepada ‘abang’, sementara kakak hanya boleh disapa atau dirujuk sebagai *taka*. Begitu juga dari segi kata sapaan berkaitan hubungan kekeluargaan seperti datuk dan nenek dalam masyarakat ini, ‘datuk’ hanya akan disapa atau dirujuk sebagai *taki*, manakala ‘nenek’ akan disapa sebagai *odu*.

### **KESIMPULAN**

Keseluruhannya, kata sapaan dalam bahasa Dusun Dialek Bundu yang digunakan oleh masyarakat Dusun Bundu di Kampung Lokos Tamparuli, terdiri daripada kata sapaan yang digunakan dalam hubungan kekeluargaan, kata sapaan berkaitan gelaran sosial, warisan dan gelaran kurniaan dan juga kata sapaan berdasarkan status pekerjaan. Penggunaan kata sapaan dalam bahasa Dusun dialek Bundu ini dapat dikaitkan dengan aspek kesantunan berbahasa masyarakat ini, yang sangat menitikberatkan amalan hormat-menghormati dalam masyarakat. Dengan kata lain, masyarakat Dusun Bundu mementingkan nilai kesantunan dalam pertuturan dan pergaulan harian, demi mengekalkan kesejahteraan hubungan sosial antara satu sama yang lain. Oleh yang demikian, nilai kesantunan menerusi penggunaan kata sapaan yang betul diamalkan dalam pergaulan seharian tanpa mengira peringkat umur muda hinggalah golongan usia tua. Seterusnya penggunaan kata sapaan dalam bahasa Dusun dialek Bundu ini ditentukan oleh faktor umur, konteks formal atau tidak formal, status atau pekerjaan serta perbezaan jantina. Kajian ini menyentuh hanya sebahagian kecil aspek kata sapaan dalam bahasa Dusun dialek Bundu. Oleh itu, diharapkan lebih banyak kajian yang seterusnya dapat dilaksanakan untuk meneroka aspek-aspek lain berkaitan keunikan penggunaan kata sapaan dalam bahasa dan masyarakat peribumi ini.

### **RUJUKAN**

- Amat Juhari Moain. 1987. Sistem Sapaan dalam Bahasa Melayu: Suatu Analisis Sosiolinguistik. *Jurnal Dewan Bahasa*, 37(8), 717-721.
- Asmah Omar. 2009. *Nahu Melayu Mutakhir*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kamus Dewan. 1996. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kamus Dewan. Edisi Keempat. 2014. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kitingan Joseph, P. 1982. *General introduction to the culture and custom of the native of Sabah: The Kadazan (Dusun) or cultural heritage*. Kota Kinabalu: Sabah Kadazan Cultural Association.
- Mohammad Syawal Narawi & Nuraini Yussof. 2014. Pengkategorian Kata Panggilan dalam Masyarakat Kelabit. Perspektif Sosiolinguistik. *Jurnal Linguistik*, 18 (2), 79-89.
- Minah Sintian. 2017. *Kata Ganti Nama Diri dalam Bahasa Dusun Bundu*. Universiti Perguruan Sultan Idris. Muat turun 23 November 2021 daripada [https://www.researchgate.net/publication/306401512\\_KATA\\_GANTI\\_NAMA DIRI\\_DALAM\\_DIALEK\\_BUNDULIWAN](https://www.researchgate.net/publication/306401512_KATA_GANTI_NAMA DIRI_DALAM_DIALEK_BUNDULIWAN)
- Munah Afifah Mohd Zulkepli, Jama'yah Zakaria & Nor Azuan Yaakob. 2015. Kata Panggilan dalam Masyarakat Bajau Tuaran. *Jurnal of Business and Social Development*, 3 (2), 96-102.

- Noor Aina Dani, Saadah Hj. Jaafar, Zuraini Seruju & Reduan Abng Amir. 2011. Asimilasi Bermacam Jenis Kata Melayu Pemilikan Etnik Dusun di Sabah. *Jurnal Melayu*, (8), 67-90.
- Norliza Amin. 1999. Penggunaan Ganti Nama Diri dalam Bahasa Iban. Disertasi Universiti Malaya: Kuala Lumpur.
- Petronella Apin & Kartini Abd. Wahab. 2015. Tabu Bahasa dalam Masyarakat Dusun di Daerah Ranau Sabah. *Jurnal Melayu*, 14 (2), 224-239.
- Sa'adiah Ma'alip & Teo Kok Seong. 2019. Komunikasi Antara Keluarga: Bentuk Panggilan Kekeluargaan Masyarakat Orang Asli Che Wong. *Jurnal Melayu*, 18 (2), 100-117.
- Sumaiyah Menjamin. 2017. Bentuk Sapaan dalam Bahasa Melayu Dialek Satun, Thailand Selatan. *Mabasan*, 11(1), 63-83.

**Biodata Penulis:**

**Joyson John** adalah graduan dalam bidang Pengajian Bahasa Melayu, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia. Beliau bertugas di Jabatan Pengurusan, Ibu Pejabat Polis Bukit Aman, Kuala Lumpur.

**Kartini Abd. Wahab (PhD)** adalah Pensyarah Kanan di Pusat Kajian Bahasa, Kesusasteraan dan Kebudayaan Melayu, Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Kebangsaan Malaysia. Bidang kepakaran beliau ialah linguistik dengan pengkhususan dalam bidang sintaksis. Penulis juga terlibat dalam kajian bahasa dan budaya masyarakat peribumi Sabah.